

færdige forestillinger strømmer fra forfatterens pen, og det fører til en del selvmodsigelser.

Ib Gejl

Margrethe Loerges: *Drachmanns musser*. (Hernov, 1981). Ill. 315 s., 256 kr.

Denne bog i stort format er smukt sat op (Erik Ellegaard Frederiksen) og forsynet med gode illustrationer, der desværre, som man ofte ser med offset på meget hvidt papir, er noget sortsmudskede. Bogens titel er ikke velvalgt, da den først og fremmest handler om forholdet mellem Drachmann og hans anden hustru, den intelligente og viljestærke Emmy Culmsee. Hovedkilderne er korrespondance mellem de to samt Emmys dagbog. Forfatterinden gør opmærksom på, at bogen er skrevet på grundlag af arkivalier, som med stor velvilje er stillet til disposition af familien og Det kgl. Bibliotek; man må hertil stille spørgsmålet: hvilke og hvorledes?

Rundt regnet halvdelen af bogen består af citater, og breves datering er som regel anført; men Margrethe Loerges vælger og vrager efter ukendte kriterier i et kildemateriale af ukendt omfang. Der er ikke personalhistoriske eller andre noter til brevene, så bogen må siges at være for en aktuel, interesseret kreds, mens dens værdi for kommende tiders Drachmann-forskning er for ringe. Der er heller ikke noget navneregister. Måske har bogens emne ikke den store betydning, men der er dog knyttet kultur- og litteraturhistoriske aspekter til det.

Trods forfatterindens selektion i materialet er der kommet mange private småting med i citaterne, så læsningen lejlighedsvis er triviell. Kilder er først rigtig spændende, når de bliver brugt.

Ib Gejl

Susanne Mørch Flagstad og Susse Laustsen: *Kontormiljøets historiske udvikling – en registrering af kontorarbejdets og kontorbyggeriets udvikling*. (Statens byggeforskningsinstitut, 1983). 103 s., 107,35 kr.

Denne rapport er tænkt som historisk baggrund for Byggeforskningsinstituttets arbejde med problemer og planlægning i kontormiljøet. Den er delt i tre dele, dækkende perioden før 1918, 1918-45 og 1945-80; den historiske udvikling skitseres meget kort, og eksempler i tekst, foto og grundplan på markante kontorbygninger præsenteres. Eksempelsamlingen fylder tre fjerdedele af bogen, så tilbage til fremstillingen med mange billeder og grafiske fremstillinger bliver der 20-30 sider; det er begrænset, hvor langt man kan komme ud over banaliteterne på så få sider. Der er fortrinsvis noget om arkitektur og indretning; om livet i kontorerne så godt som intet.

Som eksempelsamling på kontorbyggeri gennem 100 år fungerer rapporten imidlertid udmærket.

Ib Gejl

Rie Holm: *Dansk Kvindesamfund i Odense 1890-1900. En studie i sammenhængen mellem livsvilkår og kvindebevidsthed*. (Odense Universitetsforlag, 1981). 369 s., ill.

Denne bog beskæftiger sig med Dansk Kvindesamfunds Odensekreds i de første ti år af dens eksistens. Det er en let revideret udgave af en sølvmedaljeafhandling ved Odense Universitet 1978. I sin indledning beklager forfatteren det resultat, der er kommet ud af anstrengelserne. Da der var tale om en prisopgave, måtte »det kvindepolitiske brugsaspekt« ryge ud af manuskriptet – som uvidenskabeligt. Forfatteren »bukkede under i slagsmålet med de

mandlige præmisser for videnskabelighed« (s. 11). Hun har dog alligevel ikke villet skrive bogen om før udgivelsen, hvad der kan undre på denne baggrund.

Det er blevet en meget detaljeret, ofte overdetailed, undersøgelse, der har spørgsmålet om kvindebevidsthedens udvikling og karakter som hovedemnet. I det omfang, kildematerialet tillader det, belyses særlig foreningens tre ledende kvinders baggrund samt kredsen om dem som helhed. Forfatteren er ud fra en nutidig betragtning ikke altid tilfreds med bevidsthedsniveauet i foreningen. Der er lagt et stort arbejde i at identificere medlemmerne, og 93 af periodens 135 medlemmer er blevet sikkert identificeret. Flertallet af dem var yngre, ugifte middelstandskvinder, hovedsagelig beskæftiget i servicefag. Dette resultat svarer til vor viden i almindelighed om Dansk Kvindesamfunds sammensætning. Medlemmernes baggrund prægede deres virke. Allerede Agnete Rasmussen har i Dansk Kvindesamfund og sædelighedsfejden 1887 (1972) påvist, at Dansk Kvindesamfunds virke var ideelt og ikke socialt og økonomisk orienteret, og dette bekræftes af Odenseundersøgelsen.

Trods sin noget uoverskuelige karakter er der tale om en nyttig bog, der bygger på en stor arbejdsindsats og præges af forfatterens stærke, aktuelt betingede engagement.

Dorrit Andersen

Björn Svensson: *Tyskerkursen*. (Centrum, 1983). 160 s.

Velopløst og polemisk tager Björn Svensson i denne kritiske bog fat på den danske Tysklandspolitik fra systemskiftet til slutningen af 1. verdenskrig. Det sker hovedsagelig på grundlag af den foreliggende litteratur. Det

nye er den særlige synsvinkel, han har villet analysere stoffet under.

Man kan spørge, om det er særlig velvalgt at gribe et polemisk stempel fra samtiden som redskab. Oppositionen angriber jo som regel den siddende regering for den upopulære nødvendighed, som den måske selv hverken ville eller kunne forvalte anderledes, hvis den var så lykkelig at få lov. Svensson tangerer flere gange problemet. Blandt andet konstaterer han, at det ikke var tilpasningen til Tyskland i sig selv, men denne politiks overdrivelser, der måtte virke – og stadig virker – anstødelige. Men man savner i bogen klare forsøg på at bestemme, hvor grænsen mellem rimelig tilpasning og overdrivelse lå. Ofte forekommer det, at det navnlig var udenrigsledelsens forestilling om at kunne overbevise Berlin om, at stemningen i Danmark var mindre tysk fjendtlig, end den faktisk var, der affødte overdrivelserne. Det var i hvert fald tilfældet med den nok så berømte Rubin-artikel fra 1911, som Svensson gør en del ud af. Men hvad betød slige overdrivelser ud over at frembyde en angrebsflade for oppositionen i Danmark? De væsentlige træk i Berlins politik havde den vel næppe indflydelse på?

Eksempler på mere substantielle overdrivelser rummer bogen ikke mange af. Svensson anfører specielt optantbørnkonventionen fra 1907. Men det forekommer ikke umiddelbart indlysende, at regeringens pligt til at hindre danske embedsmænds deltagelse i agitationen for den sønderjyske sag skulle veje fordelene ved de mange naturalisationer ned. Og det er næppe heller rigtigt, at den danske regering med konventionen fraskrev sig enhver ret til at kræve en folkeafstemning om Nordslesvigs tilhørsforhold. Den kunne jo begrundes anderledes end i en henvisning til paragraf fem.

Socialdemokratiet må lægge ryg til